

הרב ישראל דוד הארפענעס

רב ומח"ס ישראל והזמנים

דינים הנוגעים לנותני צדקה בשעת התפלה

למעלת כבוד חברי המערכת שליט"א. דבר חשוב עשיתם להנציח קובץ הבא לע"נ דודי היקר באנשים, איש מורם מעם, רחים ומוקיר רבנן ואיהי גופא צורבא דרבנן, מופלא ומופלג במעלות ומדות טובות, אשר קיבל את כל אדם בסבר פנים יפות, וביתו היה בית ועד לחכמים וצדיקים בנשי"ק, מוה"ר מרדכי אהרן חיים (בן זקיני הרה"ח ר' אליעזר) אבערלאנדער ז"ל ששבחל"ח אשתקד בערב ר"ה כדי שיהיה לו לזכרון בספר ולחושבי שמו. והיות שהוא היה מגדולי בעלי חסד, ופיזר נתן לאביונים ולמוסדות התורה, וחינך את בני משפחתו לצדקה וחסד לשם ולתפארת, על כן אמרתי להנציח זכרו בבירורי הלכה הנוגעים ומתהווים אצל מקבצי ונותני צדקה בשעת התפלה, לזכותו ולעילוי נשמתו, יהא זכרו ברוך.

א. שאלה - רואה עני שנכנס לביהכ"נ לקבץ מעות אי מותר לו להתחמק (או להסתובב) באופן שהעני לא יפגשנו ולא יבקש ממנו (או שיעשה עצמו כמתפלל שמונ"ע או קורא קר"ש).

תשובה - אסור, והמתחמק עובר לרוה"פ בל"ת (דולא תקפץ ידך), ולכו"ע מבטל מצות עשה חיובית (של פתח תפתח). שורש השאלה אם עוברים על מ"ע של פתח תפתח את ידך לו, ועל מל"ת דולא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ידך כשרואה עני מסתובב ומבקש צדקה מאחרים כל זמן שלא ביקש ממנו בפרטיות, דמפשטות לשון השו"ע (יו"ד סי' רמ"ז ס"א) 'דהמעלים עין' מן הצדקה עובר על ל"ת וכו' מוכח דבהעלמת עין גרידא עובר, אף שלא ביקש ממנו העני, ולא החזיר בהדיא פני העני (דכן משמעות לשון מעלים עין כדרשו על הפסוק והתעלמת), וכן יש לדייק מלשון הרמב"ם (פ"ז מהל' מתנ"ע ה"ב) כ' דכל 'הרואה עני מבקש' והעלים עיניו ממנו ולא נתן לו צדקה עבר בל"ת (דלא תאמץ וגו'), ולא בעינן שביקש ממנו בפרטיות, וביותר מוכח כן מלשון הרמב"ם בספר המצוות (מל"ת רל"ב) שכ' שהל"ת שלא למנוע צדקה והרחבה מהאביונים (מאחינו) 'אחר שנדע חולשת עינים' (ויכלתינו להחזיק בהם) וכו', מפורש יוצא דאם יודע שהוא נצרך עובר על הל"ת כשאינו נותן לו כל שכן כשרואהו מבקש (מאחרים), מיו כאמור דמס' היד משמע דאינו עובר על הל"ת אא"כ עכ"פ מבקש.

מצד מ"ע דפתח תפתח ידך. עוד זאת דמלבד ל"ת הנ"ל יש בצדקה מצות עשה דפתח תפתח את ידך לו, וכמבואר ברמב"ם שם (בה"א) דמ"ע ליתן צדקה לעניי ישראל וכו' שנאמר פתוח תפתח את ידך לו.. והחזקת בו.. וחי עמך.. וחי אחיך עמך וכו' (ובהלכה שאח"כ כ' דין

ה"ל"ת כנ"ל), ומצד המ"ע מוכח דעובר בכל אופן (אף שאינו מבקש) [אלא שצ"ע שאולי אינו רוצה ליהנות מאחרים, ויתבייש כשירצו ליתן לו, וי"ל דמיירי שיודעין בו (מלפני כך) שהוא מוכן לקבל], וכה"נ בשו"ת מהרי"א אסאד (חיו"ד סי' קי"ח) שכ' ע"ד רמב"ם הנ"ל דזולת זה שהוא רואה עני מבקש ומעלים ממנו אינו עובר בל"ת 'רק עשה הוא דאיכא' [ומשמע שאם אינו נותן לו מבטל מצות עשה, לא רק שלא קיים מצות קיומית] והסכים עמו בשו"ת משנה שכיר (סי' ס"ו), וכן נמי כ' בשו"ת מחנה חיים (ח"א סי' צ"ה ד"ה ומדי) דהמ"ע נוהג כשוראה עני שצריך צדקה, אבל יש לו בושת פנים, ולא מבקש, אעפ"כ יש 'חיוב' מצות עשה ליתן לו.

וכתב שם נמי במחנה חיים דאילו כשיש כאן עני המבקש צדקה, והוא יחפוץ ליקח, שבא לישאל ממון מתנה, אז מי שסוגר רחמיו וקופץ ידו שלא ליתן לו עובר בלאו דלא תקפוץ עי"ש, ומשמעות דבריו דכל שמבקש ושואל (אף רק מאחרים) עובר על ה"ל"ת כשאין נותנים לו.

הלום ראיתי בשו"ת ערוגת הבשם (חיו"ד סי' רי"ט) שהעלה ממשמעות הרמב"ם הנ"ל שאם העני 'לא ביקש ממנו' אינו עובר על ה"ל"ת אם אינו נותן לו, רק על המ"ע עובר אף בכה"ג (אלא שבכה"ג אין כופין על צדקה שהרי הוא רק מ"ע שמתן שכרה בצדה, וציון ליד שאול יו"ד סי' רמ"ט) [וכנראה שהוא מפרש 'מעלים עין' מלשון נוכח, דהיינו לאחר שביקש ממנו, ואולי שדייק מלשון הרמב"ם הנ"ל שכ' והעלים עיניו 'ממנו', דמשמע שהיינו בנוכח], עוד מצדד שם הערוגה"ב דאף דבעלמא עניי עירו קודמים מעניי עיר אחרת מ"מ אם עניי עיר אחרת 'מבקשין' ממנו, ואילו עניי עירו אין מבקשין מסתבר דעניי עיר אחרת קודמים, כיון דלגביהו איכא בנוסף על המ"ע (דאיכא גם כלפי בני עירו שאינם מבקשים) גם ה"ל"ת דלא תאמץ ולא תקפץ (אבל סיים בצ"ע למעשה) עיי"ש, מיהו בדוחק יש שהערוגה"ב לא נחית לחלק בין אם מבקש ממנו או מאחרים, אלא סתם אם מבקש או אינו מבקש כלל (ותיבת 'ממנו' הוא לאו דוקא), ואולי באמת כל מחלקותם אלא כשיודע שיש עני, אלא שהעני אינו מבקש כלל, משא"כ כשמבקש מאחרים אלא שלא ביקש ממנו בהדיא י"ל דלכו"ע עובר.

ובס' ראשון לציון (לבעל אוה"ח הק', יו"ד סי' רמ"ז) נקט בפשטות שעובר בלאו כאשר 'יודע' שיש עני נצרך והוא מעלים עין, ומדייק כן מלשון בס' היד שכ' שכל שרואה עני מבקש ומעלים עין ממנו עובר, פי' שע"י שרואהו מבקש הרי יודע שהוא נצרך.

ושיטת הרשב"א (שבועות דף כה.) משם גדולי רבותינו הצרפתיים דדוקא כשעני "שואל ממנו" צדקה מושבע ועומד ליתן לו, הא לעני דעלמא... "אינו חייב ללכת לפרנס עניים במדי" עיי"ש, ומשמעות דבריו דאף על המ"ע דפתח תפתח אינו עובר בכה"ג, אלא שיל"ע אם כוונתו דוקא לאפוקי שאינו מחוייב לילך אחר העני ולפרנסו, אבל אם עומד לפניו חייב לעולם, או"ד דוקא "כששואל ממנו" כתחילת לשונו, גם יל"ע דאולי שואל ממנו לאו דוקא, אלא שיגרא דלישנא, ועיקר כוונתו דדוקא כשהעני שואל (שאולי בזמנם לא היה נוהג שעניים מקבצים צדקה בביהכ"נ, וכשהיה רוצים לקבל צדקה היו צריכין לילך לבתי המתנדבים בעם, ואז ממילא כשמבקש הרי מבקש ממנו ודוק).

עכ"פ משמעות הרשב"א דכשאין העני מבקש שאינו חייב ליתן לו, וכזה מביא בס' דרך אמונה (פ"ז סק"ז) ממהרי" קורקוס ז"ל דאם לא ראה את העני מבקש אף שיודע שהוא צריך אינו עובר על הלאו דצריך שהעני יבקש.

ועשו"ת שבט הלוי (ח"ט סי' קצ"ט) לאחר שמביא שנחלקו בזה הרמב"ם (בסה"מ)

שמחייב בידיעה גרידא (אפילו בלא בקשה) והרשב"א (שבועות דף כה) שפוטר, מסיק הוא לחומרא.

ובהנ"ל תלוי הרואה עני שהגיע ומבין כוונתו שרצונו ומאווייו כדי שיתנו לו, אבל מתבייש לבקש בהדיא (כגון עני שהגיע לחתונה שאינו קרוי לה, ועני שמתקרב לנדבן ומוכח שכוונתו לכך שיתנו לו) אי המונע ליתן לו עובר על הל"ת ומבטל מ"ע.

וכן הנכנס לביהמ"ד להתפלל ורואה עני מסתובב בין המתפללים מכבר ומבקש מהם (אבל לא ממנו כרגיל בדרך כלל שמבקשים רק ממי שמתפלל כבר) יש לומר שמחוייב מיד ליתן לו (שמא אח"כ לא יפגשנו, שלא יעלה בידו לתפוס גם זה המנין).

וע"ע בדברינו בשו"ת ויברך דוד (עדחשו"ע ח"א סי' כ"א) מזה, ובהמצויין בגליון שם.

ובהנ"ל תלוי השאלה עני יושב על אם הדרך שבני"א עוברים ושבים שם ומבקש בכלליות (שמכריז צדקה) אבל לא מדבר בפרטיות בלשון נוכח לשום אדם אם עוברים על ל"ת דולא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך כשמתעלמים ממנו, ולהנ"ל להפוסקים דאפילו אם אינו מבקש רק שיודעים בו שהוא נצרך עובר פשוט שגם בזה, אלא הספק להסוברים שאם מבקש מאחד שוב כולם מחוייבים ליתן, ובלא"ה חשיבי כמעלים עין מן הצדקה (שעובר בעשה ול"ת) מסתבר דלא בעינן שישאל מאיש אחד בנוכח, אלא כל שמבקש שיתנו לו שוב לדידהו מחוייבים כולהו ליתן לו, שו"ר בס' פלא יועץ שאם העני פורס מפה שיתנו לשם נדבות מחוייב כל העובר ליתן כדי שלא יעבור על הל"ת.

* * *

ב. שאלה - אי מחוייב ליתן לכל מי שהולך לקבץ כסף בעד נצרכים (כגון בעד צרכי חג או בעד הכנסת כלה וכדומה) כשלאו העני עצמו הולך (אם בכה"ג עובר על ל"ת דלא תאמץ את לבבך ולא תקפץ את ירך כשאינו נותן להם). וכן אם רואה עסקנים (או אברכי הכולל) הולכים לקבץ מעות בעד צרכי צדקה של אחרים (עניים או הכנסת כלה) האם נמי עובר על מ"ע ול"ת כשאינו נותן להם.

תשובה - אם הוא שולו של העני עובר, ועל המ"ע עובר בכל אופן. השאלה כיון שאינו רואה את העני עצמו, רק שלוחו, או המשתדל בעדו אי המונע ליתן לו ג"כ עובר על הל"ת ועל העשה של צדקה, והנה להרמב"ם בסה"מ והראשון לציון שעובר על הל"ת אפילו כשאינו מבקש כלל, רק יודע בו שהוא נצרך, פשוט שכל שכן שעובר בכה"ג, אבל השאלה להסוברים דדוקא אם ביקש, אי אמרינן דבקשת שלוחו חשיב כבקשת עצמו לנידון זה.

ומצאתי בשו"ת קול אליהו (ח"ב יו"ד סי' י"ט) דכל שיודע בו שהוא שלוחו של העני, וכן בגבאי שנתמנה מפי בי"ד או מפי העניים מי שאינו נותן לו עובר על הל"ת של לא תאמץ את ירך, וע"ע בס' מנהג ישראל תורה שמביא מהרבה גדולי הפוסקים דעובר על הל"ת כשאינו נותן לגבאי צדקה, אבל בס' מעשה הצדקה (פ"ב ס"ד) כ' דאינו עובר על הל"ת, ועשו"ת באר משה לגבי קריאת מכתבי בקשה-צדקה.

ואולי רק כשהעני שלחו ממש, אבל בזמן הזה רוב המשתדלים לצורך עניים או הכנסת כלה, הוא מדעתא דנפשיהו לסייע למיועדיהם או לקרוביהם, והעני לא שלחו לבקש (מיהו הרבה הולכים בשליחות, ושוב י"ל דהוי ספד"א), וכן הסכים הגרש"ש שליט"א שי"ל שאינו

עובר אא"כ העני שלחו לקבץ בעדו (דאז שלוחו של אדם כמותו, וכאילו העני עצמו מבקש דלכו"ע עובר) לא כשמצד עצמו נתן לבו לסייע בידו (בידועו מצבו הדחוק).

מיהו על המ"ע דפתח תפתח את ירך נראה דעובר בכל אופן לפמש"כ למעלה בסי'. דעובר ע"ז אפילו כשלא ביקש העני ממנו כלל, כל שידוע בו שהוא נצרך ושהוא מוכן לקבל מאחרים. ודוחק לומר דבעינן שידע מי הנצרך שמקבצים בעדו, דכי אם עני עצמו בא לבקש מאיש שאינו מכירו כלל אישית שהלה אינו עובר כשישבו פניו ריקם.

* * *

ג. שאלה - ההולכים לקבץ בעד מוסדות התורה וחינוך (לבנים או לבנות) האם המתעלם ליתן להם עובר על איסור.

תשובה - לא. דבהדיא נפסק ביו"ד (סי' רמ"ה ס"ד) דאף שחייב ללמד תורה גם לבן חבירו, אבל רק בחנם, אבל אינו חייב להוציא ממנו על זה.

מיהו בעד מוסדות העוסקים בהצלת נפשות שחיובא דאורייתא רמיא על כל א' מישראל לקרב את בני עמינו ואחינו התועים, כמבואר בארוכה בדברינו בס' "ישראל ערבים".

* * *

ד. שאלה - עני מבקש ממנו צדקה כשהוא בביהכ"נ ואין לו מעות עמו אי מחוייב ללוות משכינו על מנת ליתן להעני.

תשובה - נראה שחייב, מלבד אם יש חשש שכחה שאח"כ לא יפרענו לו. הנה אם אין לו מעות בביתו מסתבר דאינו מחוייב כדכתבו האחרונים שאינו מחוייב ללוות מעות בשביל שום מצוה מלבד מצוות דפרסומי ניסא כגון ד' כוסות ונר חנוכה, אלא השאלה מהו כשיש לו מעות בביתו אי מחוייב על פי הלכה ללוות על מנת לשלם לו למחר ממה שיש לו מן המוכן בביתו. ומסתבר דכשמקבצים בשביל מוסדות צדקה שאינו מחוייב מאחר שאינו מצוות חיוביות ליתן להם, ואולי ג"כ כשבאים אנשים מכובדים לקבץ ואינו יודע בדיוק הסיבה בשביל מה מקבצים.

אלא השאלה מהו כשבא לפניו עני שמקבץ בשביל עצמו, שיש עליו מצוה חיוביות ליתן לו (כשיש לו) מצד מ"ע של פתח תפתח וגו' ול"ת של לא תקפץ את ירך ולא תאמץ את לבבך, דלכאורה מחוייב להטריח וללוות (מאחר שיש לו כנגדו בביתו) שלא לאפקועי עצמו מהמצוות המוטל עליו.

מיהו יש לומר שאם חושש שמא אח"כ לא ימצא את המלוה עד שיצא מלבו וישכח לפרוע ונמצא שיהיה בכלל לזה רשע ולא ישלם על כן אינו מחוייב, מיהו י"ל שאם מתפלל במנין קבוע מדי יום ביומו והוא פוגש אותן אנשים בכל יום בודאי יזכור בימים הבאים לפרוע לו (ועצה טובה שיכתוב את ההלוואה על פתקא וישום הפתקא בכיס טלית-תפילין שלו שע"כ יזכרנו).

ואף שטבע אנשים שאינם רוצים ללוות כשאין להם הכרח גמור, בזה שיש עליו מצוה חיוב על גופו אינו רשאי בשביל הנחיות שלו לאפקועי עצמו מן המצוה המוטל עליו.

והרה"ח ר' דניאל פאלאטשעק ני"ו העיר שיכול הוא לומר להעני תבוא לביתי ושם אתן לך, וצ"ע שטירחת המצוה מוטל עליו (לאחר שכבר ביקש ממנו העני) לא על העני, ומאחר שידוע שהעני לא יבוא לביתו בשביל המתנה הפעוטה שיתן לו (שאינן כדאי לו הטירחה) שוב מוטל עליו חובת הטירחה לקיים המצוה.

ויותר מזה מבואר בס' חפץ חיים שאפילו אם יש לו מעות בבאנ"ק חשיב כיש לו בידו ומחוייב להוציא משם כדי לקיים מצות אם כסף תלוה את עמי (את העני עמך) וממילא שכמו כן נמי בנידונינו, וכמדומה ששמעתי נמי כן משם החזו"א ז"ל דאם יש לו בביתו מחוייב ללוות כדי ליתן להעני.

אלא שיש לדעת שאסור ללות בלא עדים או שטר (משום חשש שכחה) והמלוה בלא עדים עובר על ולפני עור לא תתן מכשול כמבואר בשו"ע חו"מ (ועשו"ת ערוגת הבשם מש"כ בזה) אלא שמסתבר שאם ההלוואה הוא רק דבר פעוט שאינו עובר שרוב בני אדם מסכימים בדעתם שאם הלה לא יפרענו לו אזי יהיה לו בתורת מתנה והבן.

* * *

ה. שאלה - נכנס לביהכ"נ לילך למקוה (ולהתפלל אח"כ) ופגשו 'עני' ומבקש ממנו צדקה האם רשאי לומר לו שיתן לו אח"כ בשעת התפלה.

תשובה - ישתדל ליתן לו מיד. בפשטות כיון שביקשו כבר הוא מחוייב מן התורה ליתן לו, וממילא לא מיבעיא אם יש ספק אם ימצאנו אח"כ כדי ליתן לו (שמצוי כמה פעמים שהמקבצים אינם מוצאים כל המתפללים או שאינם חוזרים) שמחוייב ליתן לו עכשיו, והוא ספיקא דאורייתא, אלא אף אם יודע בודאי שימצאנו אח"כ (שהעני מסתובב כל הזמן רק בביהכ"נ הזה) מ"מ הלא זריזין מקדימין למצוות, ואין מעבירין על המצוות, ועוד שהלא מצוה ליתן צדקה לפני התפלה דייקא כמבואר בשו"ע סוס"י צ"ב וביו"ד סי' רמ"ט סי"ד.

ומה שהוא חושש ליתן לו עכשיו שמא אחר כך יבקש ממנו עוד הפעם בשעת התפלה (שלא יזכור שהלה כבר נתן לו) מסתבר שזה אינו פוטרו מחיובו העכשיו (ואם יבקש ממנו עוה"פ יאמר לו אז שכבר נתן לו).

* * *

ו. שאלה - נכנס לביהכ"נ ומוצא הרבה בני אדם מאספים כסף לצדקה האם מחוייב ליתן לכל אחד ואחד מהם, או סגי שיתן לעני א' או שנים ואח"כ יעלים עינו מהשאר.

תשובה - אם מבקש ממנו מחוייב ליתן לכל א' מהם. נראה פשוט דלא סגי שיתן רק לעני אחד או שתיים ולהשאר ישיב פניהם ריקם, דעשה ול"ת הנ"ל נאמר לכל עני ועני, אפילו מאה עניים.

אבל חזות קשה ראיתי בשו"ת שבט הקהתי (ח"ה סי' קע"ו) שבעל קהלת יעקב זצ"ל סיפר ששאל נד"ז את הגאון ר' חיים עוזר זצ"ל מהו אם יש הרבה עניים שעומדים בפתח הביהמ"ד לבקש צדקה אם מחוייב ליתן לכל אחד ואחד, והשיב לו שהיות שמבקש גם מאחרים אינו מחוייב ליתן לכל עני (ולדידיה גם אצל חתונה הדין כן), דלכאורה מ"ע ול"ת הנ"ל נאמר בשביל כל עני ועני (אלא שלעני המבקש גם מאחרים אינו מחוייב ליתן לו די מחסורו, וסגי ליתן לו

מתנה מועטת) וע"ע בדברינו בשו"ת ויברך דוד על הל' כיבוד אב ואם חלק התשובות סי' רי"א בזה, שוב חשבתי לבאר דברי הגאון ר' חיים עוזר ז"ל דמיירי שהעני יושב על מקומו (בפתח ביהכ"נ) וממתין שיתנו לו בהתנדבות, ואין פניו מועדות בהדיא לשום אחד בבקשה, שבכה"ג י"ל דכיון שיש שנותנים לו אין

כאו"א מחוייב ליתן לו כיון שאינו מבקש, ושוב אינו בכלל מעלים עיניו מן הצדקה, משא"כ עני המסתובב בביהכ"נ מאיש א' לרעהו, ובמבקש בפרטיות מכל אחד ואחד (אף שלא הגיע לכאן במיוחד בשבילו) מודה שמחוייב כל א' וא' ליתן לו (מה"ת) ואינו יכול לפטור חיובו מצד מה שאחר כבר נתן לו, שוב שמעתי משם הגרש"ד פר"מ שליט"א ששאל עד"ז מהגר"ח קנייבסקי שליט"א והשיב לו לחיוב, ומצאתי נמי בס' ועלהו לא יבול (ח"ב, ע' קי"א) שמביא משמיה דהגרשז"א ז"ל שאי"צ ליתן לכל 'גבאי' צדקה שאוסף בשביל אחרים, אבל לעניינים עצמן צריך-ראוי ליתן עכ"פ משהו לכל עני עני (כדכ' אל ישוב דך נכלם).

ואגב שמעתי שא' התלונן למרן מסאטמאר זי"ע שקשה לו לבוא לביהמ"ד להתפלל מפני ריבוי המאספים לצדקה, אמר לו מרן ז"ל שדי לו שיתן אפילו דבר קטן מאוד, אבל ישתדל ליתן לכל דורש ומבקש.

* * *

ז. שאלה - מהו למנוע מליתן צדקה בשעת אמירת "ברכות קריאת שמע" כשמרגיש שמבטלו ומבלבלו מלכוון בתפלתו.

תשובה - אם מרגיש שמבלבלו מכוונת התפלה הוא פטור (אפילו כשהעני עצמו מבקש), אבל אם ממילא אינו מכוון כל כך חייב. כבר כתבנו דעני שבא לקבץ צדקה מחוייבין מן התורה ליתן לו, ומי שאינו נותן לא עובר על ל"ת דולא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך מאחריך האביון, ומבטל מ"ע של כי פתח תפתח את ירך לו (דברים טו-ז, ח), ומעתה לנידון שאלתינו בשו"ת ויברך דוד (עדחשו"ע ח"א סי' כ"א) הארכנו בזה לדון לפוטרו מטעם הכלל דקיי"ל דהעוסק במצוה פטור מן שאר המצוות, וכדקיי"ל מהאי טעמא דהמשיב אבידה פטור מנתינת צדקה (פרוטה דרב יוסף) משום שהוא עוסק במצוה לטפל עם האבידה שמצא [ושמהאי טעמא משיב אבידה חשיב (על האבידה כ) שומר שכיר, שהרי הוא נהנה מהמצוה שעיי"כ נפטור בשעת מעשה מנתינת צדקה לעניים], והכי נמי בזה, ולא מיבעיא בהחלקים (של ברכות קר"ש) שהם תפלה (כגון ברכה שניה) שמצות תפלה הוא מצוה עשה דאורייתא הנלמד מקרא דכתיב ולעבדו בכל לבבכם ודרשינן איזהו עבודה שבלב וגמרינן שהוא תפלה, אלא אף בהחלקים שהם רק שירות ותשבחות (כגון ברכה ראשונה דקר"ש) מ"מ הוא ג"כ מצוה ומכלל התפלה, ועוד שאמירת ברכות קר"ש הוא חובה גמורה מדרבנן ולרוב הפוסקים גם העוסק במצוה 'דרבנן' פטור ממצוה 'דאורייתא' כמבואר כל זה בדברינו שם בסימן כ' (אות ג').

ואין לומר דחשיב אפשר לקיים שניהם (להמשיך להתפלל בשעת נתינת הצדקה) לפי המבואר בהגהות הראב"ד (פ"ז מהל' פרה ה"ג) ובעוד מקומות שאי אפשר לאדם לכוון ביחד ב' כוונות, וממילא שלא יוכל לכוון בתפלתו, והלא עיקר התפלה הוא הכוונה, ותפלה בלא כוונה כגוף בלא נשמה, ונמצא שיתבטל ממצות התפלה.

אלא שהארכנו שם לדון על זה (לחיוב) מתרי טעמא, חדא דדילמא העוסק במצוה שבין אדם למקום (כתפלה) אינו פטור ממצוה שבין אדם לחבירו (צדקה) [משא"כ משיב אבידה

שג"כ עוסק במצוה שבין אדם לחבירו] ומסקנתינו שם דלא שנא, וגם העוסק במצוה שבין אדם למקום פטור ממצוה שבין אדם לחבירו, ובאמת שכן יוצא להדיא מתוס' (שבועות דף מד ריש ע"ב ד"ה ורב, דמירי מתקיעת שופר).

שנית לשיטת הרמב"ן דתפלה בכל יום אינו מן תורה, כי אם בעת צרה, מיהו כתבנו שם (בנוגע לעמוד לזקן העבור בשעה שאומר ברכות קר"ש) דאף הרמב"ן מודה דמ"מ בכל שעה שהאדם מתפלל הוא מקיים בכך מצוה דאורייתא, כל שכן לשיטת הרמב"ם דמצוות חיובית שיתפלל אדם בכל יום (ונכלל בזה שכל שמרבה להתפלל מקיים בכך מצוה דאורייתא, אף שיוצא בתפלה כל דהו), ועוד דלרוה"פ גם העוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא.

ועוד בו שלישיה (לדון לחיוב) כיון שממילא אין אנו מכוונים כראוי בתפלתנו (ומהאי טעמא נפסק

בשו"ע סי' ע' ס"ג דחתן חייב בתפלה, ולא פטרינן ליה משום שטרוד במחשבתו טירדה דמצוה), מיהו אעפ"כ כתבנו שם דפטור כיון שעוסק במצוה בפועל, ומשתדל לכוון ככל האפשרי.

ומעוד טעם י"ל דפטור בנידון שאלתינו מנתינת צדקה שהרי ברכות קר"ש הם כולם ברכות (ארוכות), ומבואר בדברינו לפטור מנתינת צדקה באמצע אמירת ברכה לפי המבואר בשו"ע (סי' קפ"ג סי"ב ובסי' קצ"א ס"ג) שאסור לעשות מלאכה באמצע ברכות המזון, ועיי"ש בטו"ז דברה"מ"ז לאו דוקא אלא דה"ה בשעת אמירת שאר כל ברכות ותפלה (כי זה מורה על עשייתו המצוה בלי כוונה אלא דרך עראי ומקרה, ונכלל במאה"פ ואם תלכו עמי בקרי), ואפילו בעסק מצוה (כגון עסק התורה) ואפילו עוסק במצוה זו ועוסק במצוה אחרת עמה אינו נכון כי אחד מבטל חבירו, אלא שיש לפקפק ע"ז ממה שכתב הב"י (סי' ס"ו אות ח') דמותר להניח טלית ותפילין בעודו קורא קר"ש

וברכותיה שהרי בעוד שהוא קורא קר"ש מותר לו לעסוק במלאכתו חוץ מבפרק ראשון (והובא במחצהש"ק שם סקי"ג ובשו"ע הרב סוסי"א, ובמ"ב סי' ס"ג סקי"ט), שו"ר בשו"ע הרב (סי' קפ"ג סי"ד) דמלאכת מצוה 'המונעו מלכוין' אסור בכל אופן, והכא נמי אם מבחין שעיסוקו בנתינת צדקה יבטלו מלכוון, וע"ע בס' תהלה לדוד (סי' קצ"א) ובשו"ת שלמת חיים הנדמ"ח (סי' י"א).

ולאח"ז מצאתי בס' הליכות ישראל (טאפלין, סי' מ"א אות י"ג) שמביא מהגר"ח ק שליט"א דבאמצע התפלה אינו מחוייב ליתן צדקה משום עוסק במצוה, אבל מותר לתת להם אם רוצה, וכנראה שתלוי בתבנתא דליבא.

אלא שכל זה במי שבאמת מכוון בתפלתו (ומשתדל מתאמץ לכוון) ונתינת הצדקה (ובעיקר כשצריך להחליף מעות גדולות) יבלבלו מלכוון, אבל אם ממילא אינו מכוון כל כך ומנצל זה לתירוץ שלא ליתן, אזי עובר על המ"ע ול"ת דצדקה (שהרי אפשר לו לקיים שניהם בלי טורח) ועליו נאמר (ויקרא יט-לב) "ויראת מאלקיך אני ה'" (שדרשו חז"ל שלא יעצים עיניו כשזקן עובר כמי שלא ראהו שלא יצטרך לקום מלפניו, שדבר זה מסור ללבו של עושהו, וכ"ד המסור ללב נאמר בו ויראת מאלקיך. רש"י).

* אלא שעיינן בסימן שלאחר זה עצה טובה למי שרוצה לזכות לב' המצוות ביחד.

ת. שאלה - מהו למנוע מלידת צדקה בשעת אמירת "פסוקי דזמרה" כשמרגיש שמבטלו ומבלבלו מלכוון באמירתו.

תשובה - אם יש לו מוכן אצלו סכום הכסף שהוא רוצה ליתן יתן, אבל בלא"ה (שיצטרך לבקש חילופין) פטור (ומן הנכון שכל א' יכין אצלו מראש מעות קטנטניים כדי שיוכל ליתן מן המוכן), ואם יש הרבה מאספים שאפילו בכה"ג יתבלבל פטור לעולם. וככל הנ"ל בסימן הקודם מטעם שהוא עוסק במצוה (של אמירת שירות ותשבחות לקל חי וקיים יתב"ש) והעוסק במצוה פטור מן המצוות, ואמירת שירות ותשבחות מצוה הוא וכמו שכ' בס' חרדים שהוא מכלל מצות ואהבת את ה' אלקיך (כאשר שרו בני ישראל ומרים שירה על הים, ודבורה ויהושע ודוד ושלמה (שיר השירים)) [אבל הכא לא שייך לפוטרו משום איסור עשיית מלאכה בשעה שמברך, דפסוקד"ז אינו ברכה (אלא שתקנו לה ברכות מלפניה ומלאחריה)]. מלבד זה הוא חלק מהתפלה כמבואר במס' ברכות (דף לב.) לעולם יסדר אדם שבחו של מקום ואח"כ יתפלל, ועל פי זה כ' בס' מחזור ויטרי (הל' ט"ב) דאמירת פסוקד"ז הוא 'חובה', וכ"מ מלשון הטור (סי' נ"א) וכ"כ הב"ח שם, ובשו"ת ויברך דוד ח"א (ע' קי"א) הבאנו נמי כן מס' הלבוש וס' על הכל ושו"ת משכנות יעקב (סי' ס"ד), וז"ל הרמב"ם (פ"א מהל' תפלה ה"ב) חיוב מצוה זו (של תפלה) כך הוא שיהא מתחנן ומתפלל בכל יום 'ומגיד שבחו' של הקב"ה ואח"כ שואל צרכיו וכו' ואח"כ נותן שבח והודיה לה' על הטובה שהשפיע לו עכ"ל [מיהו ברמב"ם (פ"ז מהל' תפלה הי"ב) כ' דשיבחו חז"ל האומר פסוקד"ז לפני התפלה, משמע שאינו חובה, מיהו י"ל דכוונתו דיוצא בהודאה של ג' ברכות ראשונות ואחרונות, אבל אם מרבה להודות כולל פסוקד"ז נכלל בהנ"ל], ובס' החינוך (מצוה תל"ג) מביא מהרמב"ם דמכלל מצות תפלה להודות לפניו כי כל הממלכה אליו 'והיכולת להשלים כל בקשה', וכ"ה במאירי (שבת דף קיח) 'דמצוה' לומר פסוקד"ז בכל יום, וממילא ששוב אמרינן גביה עוסק במצוה פטור מן המצוות.

על כן עצה יעוצה לכל אדם שיזמין לו מראש מעות קטנים (בין שטרות ובין מטבעות) כדי שלא יתבלבל ליתן באמצע התפלה (לבקש ולקבל טשענדז"ש, ואח"כ לראות אם החזירו לו כרצונו) [ויוכל לזכות לקיים מצוה החשובה של צדקה קודם שיתפלל, וטובים השנים עמודי 'תפלה וגמילת החסדים', ותשובה ותפלה וצדקה מעבירין את רוע הגזירה], אבל אם נזדמן שאין לו והוא מרגיש שאינו יכול לכוון באמת הוא פטור.

ופשוט שמי שמסתכל באמצע התפלה בססעלפאון שלו שלא שייך לפוטרו מנתינת צדקה, שהלא אינו משתדל להסיר ממנו דברים המונעים אותו מלכוון, ולא תהא כהנת כפונדקת.

* * *

ט. שאלה - האם מותר ליתן צדקה בשעת אמירת "פרשיות של קריאת שמע", מהו בפרשה ראשונה ומהו בפרשה שניה.

תשובה - בפרשה ראשונה אסור, ובפרשה שניה מותר, וכל זה בשעת קר"ש דחובה, אבל אם הוא כבר לאחר זמן קר"ש חייב בכלה. הקורא קר"ש (עם הברכות) לאחר שכבר עבר זמן קר"ש פשוט שמותר 'ומחוייב' ליתן, שהקר"ש שקורא אז אינו אלא כקורא בתורה, ואף מותר אז לרמוז בעיניו ולקרוץ בשפתיו ולהראות באצבעותיו, ואינו אלא כדי לעמוד לתפלה מתוך

דברי תורה כמבואר בדברינו בס' ישראל והזמנים ח"א סי' ז'.

אלא השאלה המתפללים וקראים קר"ש עם הברכות בתוך זמן קר"ש, שמבואר בשו"ע סי' ס"ג ס"ו דהקורא קר"ש (דחובה) לא ירמוז בעיניו ולא יקרוץ בשפתיו ולא יראה באצבעותיו בפרשה ראשונה וכו' מפני שנראה כקורא עראי וכתוב ודברת במ ודרשינן עשה אותם קבע עכ"ל המחבר, ועיי"ש במג"א (סק"ט, ממשמעות הגמ') דהיינו אף לא לדבר מצוה, ומשמעות השו"ע דאילו בפרשה שניה מותר לכתחלה, אבל במג"א שם (סק"י) מביא מהכסף משנה (ע"פ הרמב"ם) שאף בפרשה שניה אסור, אלא שמבואר במ"ב (סקי"ח) דלדבר מצוה לכו"ע מותר בפרשה שניה, וכ"כ בס' בן איש חי (ש"ר פ' וארא אות י"ג), וממילא שמותר בנתינת צדקה שהוא מצוה, וכיון שמותר שוב הוא עליו חובה (מצד מ"ע ול"ת דצדקה לעני).

וראיתי בס' בן איש חי הנ"ל שלא שפיר דמי לגבאי צדקה לאסור צדקה עם הקופה בשעת אמירת פרשה שניה דקר"ש, דנמצא שקורא קר"ש בדרך עראי עיי"ש, ומשמעות דבריו דדוקא על המאסף הקפיד, אבל לא על התורמים אז, וכנראה משום דאצלם כבר הוא דבר מצוה ליתן, דמותר בפרשה שניה דקר"ש, אבל זה לא שייך אצל המאסף שלו אינו מצוה לאסוף בדיוק אז, וממילא לפי זה עניינם או מאספי צדקה המסתובבים בבתי כנסיות לאסוף והגיעו בפרשה שניה דקר"ש דשפיר דמי להו לאסוף אז שהרי הם אינם מתפללים עכשיו, ואילו הציבור הלא מותרין ליתן בפרשה שניה כיון שהוא דבר מצוה (ולהמחבר מותר אפילו שלא לדבר מצוה).

אלא שעדיין יש לדון לפטור אף בפרשה שניה מטעם אחר מצד שהוא 'עוסק במצוה' דקריאת קר"ש, לא מיבעיא להסוברים דגם פרשה שניה הוא מן התורה (ע' בהמצויין בדברינו בס' ישראל והזמנים ח"א סי' ס' ט"ו הערה אות קט"ז), אלא אף לרוה"פ הסוברים שהוא מדרבנן, מ"מ לפי מה שהסכימו רוה"פ דגם העוסק במצוה דרבנן פטור ממצוה דאורייתא (של מצות נתינת צדקה לעני המבקש), ואף שקר"ש אינו תפלה, אלא פרשיות התורה [וכתבנו בשו"ת ויברך דוד על הלכות ת"ת דבת"ת לא אמרינן עוסק במצוה פטור מן המצוה], מ"מ קר"ש 'דמצוה' (של 'ובשכך ובקומך') הוא מצוה כמו שאר מצוות התורה.

ומצאתי בס' אוצרות הברכה (קר"ש, בריזל, ע' קל"ג) שהחזו"א ז"ל בפרשה הראשונה של קר"ש לא היה מגיב לגבאי צדקה, אולם בפרשה שניה היה עובדא שרימז לגבאי הצדקה שיקח מארנקו עיי"ש [וידוע שהחזו"א ז"ל התפלל בכל יום כוותיקין וממילא שקרא אז קר"ש דחובה], ומשמעות הדברים שעל פי רוב גם בפרשה שניה לא הגיב וצ"ע, ואולי דס"ל דבכל אופן אינו חובה אז, שו"ר בשו"ת תשובות והנהגות (ח"א סי' ס"א) שדן בכיו"ב דלא מיבעיא דפרשה ראשונה דאיסור יש בדבר ליתן אז צדקה מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוות, ואיסור יש בדבר להפסיק למצוה אחרת, אלא שבפרשה שניה ובברכות קר"ש מספק"ל בדבר מאחר שמותר אז לרמז לדבר מצוה אולי לא גרע מזה נתינת צדקה, ורשאי לבטל לנתינת צדקה והניח בצ"ע עיי"ש, מיהו לענ"ד דנתינת צדקה גריעי מרמיזה בעלמא, ובכלל לבטל (להפסיק) מצוה שעוסק בה בשביל מצוה אחרת חמיר יותר מלרמז למילי דעלמא (משום דזה הוא זלזול למצוה הראשונה שהתחיל בה) כמו בעלמא גבי העוסק במצוה ודוק.

י. שאלה - אומר בבוקר "ברכות השחר" ועני מבקש ממנו צדקה האם מחוייב ליתן לו. תשובה - לא. לכאורה אף אם נימא דבאמצע התפלה הוא פטור מן הצדקה מטעם עוסק במצוה פטור מן המצוות אכתי יש לדון בנידון שאלתינו דברכות אינו תפלה, אלא שבת והודאה ולא מצינו דזה יהא מצוה מן התורה, וכל הברכות אינו אלא דרבנן, וממילא תלוי אם עוסק במצוה "דרבנן" פטור ממצוה דאורייתא, שיש מחייבים (וי"ל דהו"ל ספד"א (דמצות צדקה) דלחומרא).

מיהו נראה דברכות קצרות כל הפוסקים מסכימים שאסור לאדם לעשות מלאכה בשעה שמברך, שמטריד כוונתו ונתינת צדקה לא גרע משאר סוגי מלאכה (שהוא צריך לטרוח להוציא תרמילו מכיסו ולברור הסכום המדוייק ליתן, וכל שכן אם אין לו מעות מדוייקות והוא צריך להחליף).

* * *

יא. שאלה - התחיל להניח תפילין וקודם שבירך הגיע אליו עני ומבקש צדקה האם מחוייב ליתן לו.

תשובה - פטור. חדא משום שהוא עוסק במצוה דאורייתא של הנחת תפילין, והעוסק במצוה פטור מן המצוות, ועוד שאין מעבירין על המצוות, ואין מחמיצין המצוות.

* * *

יב. שאלה - כשהוא נמצא בביהכ"נ ועדיין לא נטל ידיו בא אליו עני ומבקש ממנו צדקה. תשובה - אם העני ילך לו נראה דמותר דאין איסור לקיים מצוה בידים מטונפות, ואף שמבואר בספ"ק למנוע מלעשות מצוה בידים מטונפות [ועשו"ת ויברך דוד עדחשו"ע ח"א (סי' ט"ו וסי' צ"ז) בנוגע לעשות מצוה במקומות מטונפות], היינו כשבידו לקיימה אח"כ, לא לבטל המצוה בשביל כך, ובפרט אם העני עצמו בא לבקש נדבה בשביל עצמו שאז אם אינו נותן לו עובר על "לת של לא תאמץ את לבבך ולא תקפוץ את ירך, ומבטל מ"ע של פתח תפתח וגו'.

* * *

יג. שאלה - המאזין לחזרת הש"ץ אם יש היתר שיעלים עיניו מעניים המסתובבים לקבץ צדקה.

תשובה - חייב ליתן. אף שכתבנו בשו"ת ויברך דוד (ח"א סי' כ' וסי' כ"א) דבשעת אמירת ברכות קר"ש (ואולי אף פסוקד"ז) יש מקום לדון שהוא פטור ממצות נתינת צדקה, דהו"ל עוסק במצוה, והעוסק במצוה פטור משאר המצוות, אבל נראה דהאזנת כל הציבור לחזרת הש"ץ לאו מצוה גמורה הוא (כשיש עכ"פ ט' שומעין זולתו) [אף שלמעשה מבואר בשו"ע ס"ד שכל אדם יעשה עצמו כאילו אין ט' זולתו ויכוין לחזרת הש"ץ, ועשו"ע הרב (סוס"ו) דהיינו לכוין לכל הברכה "מראשה לסופה", הלא זהו רק מצד הספק שמא אין זולתו ט' מכוונים באמת], ועוד שאפשר לקיים שניהם ביחד (ובמק"א כתבנו שיהא רגיל תמיד להזמין

אצלו קודם התפלה מעות קטנים כדי שיוכל לחלק לנצרכים בלי עיכוב, ולא יצטרך למיטרד באמצע השמונ"ע בחילוף מעות), ומה שכ' הפמ"ג (סי' תקס"ו משב"ז ג') שלא יסבבו עם הקערה בחזרת הש"ץ, היינו הגבאי, ובדלא קיימי עניים (או לבקש העניים שלא יסבבו אז), אבל לא כשיש לפניו עניים המחזירים וכבר נתחייב ליתן להם, והוא מוזהר בעשה ול"ת על העלמת עינו מהם, וכן מה שכ' בפמ"ג (סי' ל"ד משב"ז סק"ב) להתרעם על המניחים תדר"ת באמצע חזרת הש"ץ שהרי צריך לכוין בתפלת י"ח לש"ץ, לא לעסוק בדבר אחר (וסיים שאינו רוצה בתירוצם), היינו שלא יביא עצמו לידי כך.

ואולי שאם יש הרבה מאספים זה אחר זה באופן שאם יצטרך ליתן לכאו"א יתבטל לגמרי מלכוון להאזנת חזרת הש"ץ יש מקום לומר דפטור משום עוסק במצוה, אלא שאכתי צ"ע אם נימא דאם יש תשעה מאזינים לחזרת הש"ץ אינו מצוה גמורה לשאר הקהל להאזין [ואף שכתבנו בסי'. שלהרבה פוסקים יש ענין גדול בדבר, אבל צ"ע לבטל על סמך מ"ע דאורייתא של נתינת צדקה לעני (עצמו) המבקש].

מיהו מסתבר דאותן בני אדם הנוהגין כהמקובלים להאזין מלה במלה לחזרת הש"ץ כדי שייחשב להם כאילו התפללו עוד הפעם, ובכל חזרת הש"ץ מסתכל בתוך הסידור כדי לכוון דעתו להש"ץ, ואינו עושה אז שום פעולה (כגון חליצת התפילין דרש"י) כדי שלא יסיח דעתו שאינו מחוייב ליתן אז צדקה, שזה יבלבלו מלכוון מלה במלה, וגם זה נכלל בכלל עוסק במצוה דפטור מן המצוות, ואינו חומרא האתי לידי קולא לבטלו ממצות צדקה החיובית, כיון שהוא נוהג כן תמיד, והרי הוא כקבל עליו שיטה זו (בנדר), ועדיין צע"ק בזה.